

MINNA ASLAMA, HEIKKI HELLMAN ja TUOMO SAURI

Kilpailun ja toimilupapolitiikan vaikutukset tv-ohjelmiston monipuolisuuteen 1993–2002

ABSTRACT

Artikkeli tutkii markkinarakenteiden muutosten ja niihin liittyvien viestintäpoliittisten ratkaisujen vaikutusta television ohjelmiston monipuolisuuteen Suomessa vuosina 1993–2002. Toimilupapolitiikan ja ohjelmatarjonnan analyysi osoittavat, että siirtyminen valtiollisen Yleisradion johtamasta yleisradio-toiminnasta julkisen palvelun ja kaupallisten kanavien sekajärjestelmään on vaikuttanut ohjelmiston monipuolisuuteen vain vähän. Tiukka mutta pragmaattinen toimilupapolitiikka on johtanut maltilliseen kilpailuun, joka näyttää suosineen laajaa ohjelmatyypivalikoimaa ja kanavien keskinäistä erilaisuutta. Artikkelin viestintäpoliittinen johtopäätös on, että kilpailupolitiikan ei tulisi tavoitella kilpailun lisäämistä sinänsä vaan pikemminkin tähdätä maltilliseen kilpailuun. Liiallinen kilpailu voidaan artikkelin mukaan välttää johdonmukaisella rakenteellisella sääntelyllä, ts. toimilupapolitiikalla, joka punnitsee joka kerta huolellisesti markkinoille pääsyn vaikutukset.

Key words: *Television; Competition; Market-entry regulation; Diversity; Finland*

Hakusanat: *Telesio; Kilpailu; Toimilupapolitiikka; Monipuolisuus; Suomi*

MINNA ASLAMA, KM

Tutkija, Viestinnän laitos/Svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingin yliopisto

• e-mail: minna.aslama@helsinki.fi

HEIKKI HELLMAN, YT

Kulttuuritoimituksen esimies, Helsingin Sanomat • e-mail: heikki.hellman@sanoma.fi

TUOMO SAURI, VM

Erikoistutkija, Tilastokeskus • e-mail: tuomo.sauri@stat.fi

1. JOHDANTO

Viestintäpolitiikan yhdeksi perustavoitteeksi on yleisesti hyväksytty viestintäsisältöjen monipuolisuus (esim. Einstein, 2004; McQuail, 1992). Erityisesti televisiotoiminnan keskeiseksi pyrkimykseksi on nostettu kaikissa EU-maissa erilaisten ohjelmavaihtoehtojen laaja kirjo. Ohjelmiston monipuolisuuden vaatimus on joko lainsäädännön tai toimilupaehtojen kautta ulotettu yleensä koskemaan sekä julkisen palvelun että kaupallisia yleisradioyhtiöitä (esim. Blumler, 1992).

Laaja tutkimusperinne on kartoittanut tv-toimialalla vallitsevan kilpailun vaikutuksia ohjelmiston monipuolisuuteen (ks. esim. Litman, 1992; Napoli, 1999). Se on osoittanut, että toimialan rakenne vaikuttaa merkittävästi ohjelmatarjontaan. Näiden kahden tekijän välinen suhde saattaa kuitenkin olla mutkikkaampi kuin yleensä ajatellaan. Teollisen organisaation teorian mukaan kilpailijoiden ja tarjonnan lisääntyessä myös tarjottujen tuotteiden kirjo kasvaa. Kriittinen poliittinen taloustiede taas on esittänyt päinvastaisen teorian, jonka mukaan kilpailu suosii keskiverto-ominaisuuksia ja siten lisää tuotteiden samankaltaisuutta. Välittävän kannan ovat esittäneet van der Wurff ja van Cuilenburg (2001), joiden mukaan kilpailun ja tarjonnan monipuolisuuden välinen suhde ei olisikaan lineaarinen, vaan kilpailu tv-toiminnassa edistää monipuolisuutta ainoastaan tiettyyn rajaan asti, kun taas liian kireä kilpailu samankaltaistaisi eri kanavien ohjelmatarjontaa.

Yksi viestintäpolitiikan tehtävistä on taata terveet kilpailuolosuhteet tv-toiminnalle. Euroopassa hallitukset näyttäisivät omaksuneen kaksoisstrategian yleisradiopolitiikassaan (Brants ja De Bens, 2000). Samalla kun julkisen palvelun tv-yhtiöt ovat yhä saaneet pitää erityisasemansa, toimialalle pääsyn ehtoja on lievennetty, minkä seurauksena eetteriin on tulvinut kaupallisia toimijoita ja tv-kanavien määrä on moninkertaistunut. Useissa maissa paraikaa käynnissä oleva tv-toiminnan digitalisointi vain kiihdyttää tätä kehitystä, koska sen ansiosta yhä useampia kanavia voidaan pakata käytössä oleville taajuusalueille (Brown, 2002). Toimialan vapauttamisen yksi tärkeä vaikutin on ollut useampien katseluvaihtoehtojen tarjoaminen kuluttajille ja sitä kautta tarjonnan monipuolisuuden lisääminen.

Tämän artikkelin tarkoituksena on eritellä suomalaisessa viestintäpolitiikassa ja tv-toimialalla tapahtuneita muutoksia 1990-luvulta alkaen. Kysymme, onko liberaalisoinnin aiheuttama kiristynyt kilpailu lisännyt vai vähentänyt ohjelmiston monipuolisuutta. Kirjoituksen aluksi tarkastelemme kilpailun, viestintäpolitiikan ja monipuolisuuden välisiä suhteita teoreettisella tasolla. Seuraavaksi käymme läpi Suomen viestintäpolitiikassa ja tv-toimialalla tapahtuneet keskeiset muutokset, minkä jälkeen analysoimme ohjelmiston monipuolisuutta vuosina 1993–2002 käyttäen hyväksi kahta rinnakkaista mittaria. Lopuksi keskustelemme toimialan rakenteen, toimilupapolitiikan ja ohjelmiston keskinäisestä vuorovaikutuksesta *kohtuullisen vs. vahingollisen* kilpailun (van der Wurff ja van Cuilenburg, 2001) näkökulmasta. Väitteemme on, että kanavien määrää ja kilpailun

intensiiteettiä säätelevä toimilupapolitiikka on tehokas keino taata ohjelmatarjonnan monipuolisuus.¹

2. KILPAILU JA MONIPUOLISUUS

2.1 Monipuolisuuden ulottuvuudet

Mitä monipuolisuus on? Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että käsitteeseen kätkeytyy sekä empiiris-kuantitatiivisia että normatiivis-kvalitatiivisia ulottuvuuksia (ks. esim. Blumler, 1991; Hellman, 2001; McQuail, 1992). Etenkin kaupallisessa tv-toiminnassa monipuolisuus liittyy hyvin käytännöllisesti kuluttajien määrällisiin valintamahdollisuuksiin ja kysynnän tyydyttämiseen. Kaupallisessa mielessä monipuolisuus toteutuu, jos tavoitellut kohdeyleisöt ja katsojaluvut saavutetaan. Sen sijaan julkisen palvelun tv-toiminnassa monipuolisuudesta on tullut paljon periaatteellisempi tavoite, yksi tarjonnan laadun keskeisistä kriteereistä, jolla tähdätään moninaisuuteen useilla eri tasoilla: sekä yhteiskunnan erilaisten intressi- ja yleisöryhmien palvelemiseen että ohjelmasisältöjen moninaisuuteen ja ohjelmavalikoiman laajuuteen.

McQuailin (1992) ja Napolin (1999) tarkastelujen pohjalta voimme erottaa toisistaan kolme erilaista aluetta tai tapaa, joilla joukkoviestintä toteuttaa monipuolisuutta: (1) se voi heijastella yhteiskunnassa vallitsevia demografisia eroja, (2) se voi tarjota foorumin erilaisille mielipiteille, ja (3) se voi tarjota laajan ja monipuolisen ohjelmavalikoiman. Sitä miten monipuolisuuden vaatimukset näistä kolmesta eri näkökulmasta toteutuvat, voidaan edelleen tarkastella (1) sisältölähteiden monipuolisuuden (viestinnän rakenne), (2) sisällön monipuolisuuden (ohjelmatarjonta) ja (3) vastaanoton monipuolisuuden (viestinten käyttö) tasolla.

Tässä artikkelissa ei puututa siihen, miten ”moniarvoisesti” viestimet heijastavat yhteiskuntaa tai missä määrin ne tarjoavat erilaisille intresseille tai ryhmille pääsyn julkisuuteen. Keskitymme monipuolisuuteen *valikoimana*, ja siihenkin vain viestimien rakenteen ja sisällön, emme käytön, tasolla. Viestimien rakennetta tarkastelemme kanavien omistuksen, markkinaosuuksien ja *kilpailun voimakkuuden* kautta, kun taas sisällöllä tarkoitamme tässä pelkästään ohjelmavalikoimaa, ts. tarjolla olevien *ohjelmatyyppeiden monipuolisuutta*.

Ohjelmistoa eritellessämme keskitymme sen kahteen eri ulottuvuuteen, joista toinen ilmentää ohjelmatarjonnan laajuutta, toinen taas kanavien keskinäisiä eroja (Hellman, 2001). Edellinen viittaa ohjelmatyyppeiden määrään ja jakautumiseen joko kunkin kanavan sisällä tai kaikkien kanavien yhteenlasketussa tarjonnassa, ja sitä kutsutaan tässä artikkelissa *monipuolisuudeksi*. Jälkimmäinen viittaa siihen, miten kanavat eroavat toisistaan, ja sitä kutsutaan *erilaisuudeksi*. Mo-

¹ Artikkelin aiempi, tiiviimpi versio on englanninkielinen (Aslama ym, 2004a).

nipuolisuus ilmaisee katsojan absoluuttista todennäköisyyttä törmätä erilaisiin ohjelmatyyppeihin (Ishikawa ym., 1996), kun taas erilaisuus on suhteellinen käsite, joka kuvaa kanavien keskinäisen jäljittelyn puutetta (Dimmick ja McDonald, 2001).

2.2 Toimialan rakenne ja ohjelmatyyppeiden monipuolisuus

Toimialojen kilpailutilannetta analysoidaan usein jatkumolla täydellinen kilpailu – monopolistinen kilpailu – oligopoli – monopoli. Toisin kuin esimerkiksi täydellistä kilpailua lähenevä tv-ohjelmien tuotanto tai alueelliseen monopoliin perustuva kaapelitelevisio, tässä artikkelissa tarkasteltu yleisradiotoiminta on tyypillisesti oligopolistinen toimiala, jolla muutamat suuret yhtiöt jakavat markkinat keskenään. (Sauri ja Picard, 2003.) Tutkimuskirjallisuudessa käyty keskustelu siitä, tuottaako kilpailu oligopolistisilla markkinoilla monipuolisuutta vai samankaltaisuutta, ei näytä ratkenneen. Toiset mediatalouden tutkijat esittävät, että kilpailu vähentää ohjelmavalikoiden laveutta, kun taas toiset katsovat, että kilpailun lisääntyminen saa aikaan sisällön moninaisuutta ja tuotedifferointia (Litman, 1992; Napoli, 1999).

Esimerkiksi Dominickin ja Pearcen (1976) ja Litmanin (1979) Yhdysvaltain tv-markkinoita koskevat tutkimukset esittivät oligopolin vaikuttaneen monipuolisuutta vähentävästi, kun taas lisääntynyt kilpailu lisäsi ohjelmatarjonnan kirjoa. Vastakkaisia tuloksia on esittänyt Lin (1995), jonka mukaan kaapeli- ja satelliittikanavien tulo ei rohkaisutkaan kilpailua tv-toimialalla eikä lisännyt tarjonnan monipuolisuutta. Myös Taiwanin tv-markkinoita tutkineet Li ja Chiang (2001) ja Hollannin markkinoita tutkineet van der Wurff ja van Cuilenburg (2001) havaitsivat selkeän käänteisen yhteyden lisääntyneen kilpailun ja ohjelmiston monipuolisuuden välillä. Jälkimmäiset esittävätkin, että kilpailun ja monipuolisuuden välinen suhde *ei* ole lineaarinen. Heidän mukaansa kohtuullinen kilpailu suosii monipuolisuutta, kun taas liian intensiivinen kilpailu muuttuu vahingolliseksi ja samankaltaistaa kilpailijoiden keskinäistä tarjontaa.

Kilpailun ja markkinoiden keskittymisen suhde ohjelmistojen monipuolisuuteen ei siis ole yksiselitteistä. Perusteellisessa katsauksessaan alan tutkimusperinteeseen Napoli (1999) toteaa, että ohjelmatyyppeiden monipuolisuutta määrääviä tekijöitä koskevan tutkimuksen tulokset ovat suorastaan ristiriitaisia ja edellyttävät taustatekijöiden vertailua. Myös van der Wurff ja van Cuilenburg (2001, 215) huomauttavat, että analysoitaessa kilpailun ja monipuolisuuden suhdetta on otettava huomioon tv-yritysten ”erilaiset toimintaedellytykset ja ’suhdanteet’”. Näihin toimintaedellytyksiin on luettava sellaiset tekijät kuin markkinoiden koko, tv-kanavien määrä markkinoilla, toiminnan rahoitusmuodot ja toimialan valtiollinen sääntely (ks. myös Collins ym., 1988; Litman, 1992; Owen ja Wildman, 1992). Yhdessä nämä tekijät ohjaavat yritysten toimintaa ja valintoja. Tässä artikkelissa kiinnitetään erityistä huomiota toimialan valtiollisen sääntelyn ja toimilupapolitiikan merkitykseen.

3. VIESTINTÄPOLITIikka JA MONIPUOLISUUS

Sääntely ymmärretään usein sanan suppeassa merkityksessä, ts. viestinnän sisältöä koskevana suorina määräyksinä tai säännöksinä. Esimerkkejä tästä ovat Euroopassa voimassa olevat kiintiöt, joilla tv-kanavat on määrätty tarjoamaan tietty osuus sekä riippumattomia tuotantoja että eurooppalaisia ohjelmia. Molemmat määräykset juontuvat Euroopan unionin tv-direktiivistä (Collins, 1994; Soramäki, 2004).

Yleisradiotoimintaa säädellään valtiollisella tasolla kaikkialla maailmassa, koska siihen varattu taajuusalue on rajallinen luonnonvara. Picardin (1989) mukaan sääntely voi olla luonteeltaan (1) teknistä (taajuuksien jakaminen, tekniset standardit), (2) rakenteellista (toimiluvat, omistusta koskevat säännöt) tai (3) toiminnallista (sisältöä koskevat määräykset, mainontaa koskevat rajoitukset). Eurooppalaisen julkisen palvelun perinteessä voidaan lisäksi puhua (4) taloudellisesta sääntelystä (rahoitusta koskevat ratkaisut, ns. tv-maksun suuruus) ja (5) poliittisesta sääntelystä (nimitysvalta) (Hellman, 1999).

Suomen markkinoita luonnehtii julkisen palvelun television ja kaupallisten toimijoiden rinnakkaiselo, jossa viestintäpolitiikan eksplisiittisenä tarkoituksena on taata molemmille terveet toimintaedellytykset. Vahvin valtiovallan käsissä oleva sääntelykeino on toimilupapolitiikka, jonka avulla poliittiset toimijat pääsevät määräämään toimialan rakenteesta. Väitämme, että pienillä tv-markkinoilla, joilla toimii sekä julkisia että yksityisesti omistettuja tv-kanavia, *rakenteellinen sääntely*, ts. poliittiset päätökset siitä, kuinka monta toimijaa ja mitkä nimenomaiset yritykset pääsevät toimialalle ja millaisin ehdoin, vaikuttavat ohjelmiston monipuolisuuteen enemmän kuin toimialan rakenteen yleiset taloudelliset ehdot sellaisenaan tai suoranaiset sisältöä koskevat määräykset.

Tälle väitteelle saamme tukea van der Wurffilta ja van Cuilenburgilta (2001), jotka nojaavat Porterin (1988) kilpailuteoreettisiin malleihin. Heidän mukaansa toimiluparatkaisuilla ja muilla poliittisilla päätöksillä voidaan ratkaisevasti vaikuttaa siihen, muodostuuko toimialalla vallitseva kilpailu maltilliseksi vai kiihtyykö se vahingollisiin mittoihin, mikä puolestaan edelleen vaikuttaa sekä yritysten strategiaan valintoihin että käytännön toimiin, mm. ohjelmistoon. Kun *maltillinen kilpailu* heidän mukaansa kannustaa yrityksiä tavoittelemaan joko kustannusjohtajuutta tai tuotteiden erilaistamista, *vahingollinen kilpailu* ajaa hintakilpailuun, joka taas ei suosi innovaatioita ja päinvastoin samankaltaistaa tuotteita. Heidän mukaansa onkin niin, että ”viestimien kilpailua sääntelevän politiikan tulisi suoranaisesti tähdätä pikemminkin maltilliseen kilpailuun kuin vain ylipäänsä kilpailun lisäämiseen, koska maltillinen kilpailu on optimaalisen monipuolisuuden, kohtuullisten hintojen ja riittävän innovaatiotason paras tae” (van der Wurff ja van Cuilenburg, 2001, 228). Yleisradiotoiminnassa maltillinen kilpailu puolestaan saavutetaan parhaiten sääntelemällä toimilupien myöntämistä ja sen kautta toimialan ”*rakenteellisia* ehtoja” (sama).

Toisin sanoen vaikka toimialan rakenne (oligopoli) asettaa ehtoja yritysten strategisille valinnoille (ohjelmiston monipuolisuutta myöten), viestintäpolitiikalla voidaan vaikuttaa molempiin. Muovattessaan toimialan rakennetta ja kilpailuolosuhteita poliittiset ratkaisut voivat vaikuttaa tv-yhtiöiden strategiaan valintoihin ja sitä kautta saada ne paremmin täyttämään esimerkiksi yleisen edun kannalta tärkeää monipuolisuuden vaatimusta.

4. VIESTINTÄPOLITIIKAN JA TV-TOIMINNAN MUUTOKSET SUOMESSA

4.1 Rakenteellisen sääntelyn perinne

Monien Euroopan maiden tapaan Suomi uudisti radikaalisti yleisradiopolitiikkaansa 1990-luvulla. Muutoksia kokivat sekä lainsäädäntö että toimilupakäytännöt. Televisiotoiminnan ”hallittu liberalisointi” (Hellman, 1999; Soramäki, 1994) tuki jo alkoi esimerkiksi Kolmostelevisiion perustamisella 1986, mutta ensimmäisen kaupallisen toimiluvan sai MTV3 1993 ja toisen Nelonen 1996. Vuonna 2001 käynnistynyt tv-toiminnan digitalisointi on kolminkertaistanut television kanavakapasiteetin ja edelleen avannut tilaa uusille kaupallisille tv-kanaville, joista näkyvimpiä tällä hetkellä ovat SubTV ja Urheilukanava.

Suomalaisen yleisradiopolitiikan pitkää linjaa 1950-luvun lopulta alkaen on luonnehtinut liiketaloudellinen pragmatismi yhdistyneenä markkinoiden tiukkaan rakenteelliseen sääntelyyn. Toimilupapolitiikan julkilausuttuna päätavoitteena on kaiken aikaa ollut toimintojen kannattavuus (Hellman, 1999). Sen yksi seuraus oli eurooppalaisittain poikkeuksellinen valtion omistaman Yleisradion ja yksityisen Mainos-TV:n pitkäaikainen symbioosi, jossa jälkimmäinen sai toimia edelliselle myönnetyn toimiluvan turvin ja vuokrata ohjelma- ja mainosaikaa Yleisradion omistamilta kanavilta. Yleisradion *de facto* monopoli oli markkinoiden koon sanelema käytännöllinen ratkaisu, jota vaalittiin toimilupapolitiikalla, ts. olemalla myöntämättä muita toimilupia (Salokangas, 1996).² Kolmostelevisiön käynnistäminen 1987 vahvisti symbioosia, koska YLE ja MTV omistivat yhdessä yhtiön ja se oli osa niiden keskinäistä työnjakoa, jossa YLE yleensä huolehti informatiivisesta ohjelmatarjonnasta, MTV (ja Kolmostelevisio) taas viihteestä (Hellman ja Sauri, 1994; Hellman, 1999).

Yli kolmen vuosikymmenen ajan muita kilpailijoita ei toimialalle päästetty, koska uskottiin, että Yleisradion ja MTV:n ”kaksoismonopoli” olisi paras keino taata ohjelmiston monipuolisuus, laatu, relevanssi ja puolueettomuus sekä kansallisen kulttuurin edistäminen tv-toiminnassa.

² Poikkeuksen muodostivat vuodet 1956–64, jolloin TES-TV/Tesvisio toimi Posti- ja Telehallituksen myöntämän toimiluvan turvin (Jyränki, 1969; Lukkarinen ja Nurmimaa, 1988).

4.2 Toimialan vapauttaminen

Paineet toimialan vapauttamiseksi kuitenkin kasvoivat vuosi vuodelta. Jo kolmannen valtakunnallisen televisiokanavan toimiluvasta käytiin ankara ”kauneuskilpailu”. Hallituksen päätös suosia YLE:n ja MTV:n omistamaa Kolmostelevisiota lehdistön omistaman kilpailevan hakijan sijasta nojasi pragmaattis-rakenteellisiin perusteluihin. Liikenneministeriön esityksen mukaan uusi toimija voisi ”vaikuttaa kielteisesti Yleisradion talouteen”, koska ”MTV Oy:n osuus mainosmarkoista pieneni”. Ministeriö uskoi myös, että ”alueellinen peittävyys” ja ”kotimaisen ohjelmatuotannon kehittäminen ja riittävä kotimaisuusaste” voitaisiin taata parhaiten valitsemalla Oy Kolmostelevisio Ab (Liikenneministeriö, 1986, 4–5).

Vaikka seuraavalla vuosikymmenellä monet asiat yleisradiopolitiikassa muuttuivat, rakenteellisen sääntelyn korostuksesta ei tingitty. Uudelleensääntely toteutui neljässä vaiheessa:

1. Joulukuussa 1993 eduskunta hyväksyi Lain Yleisradio Oy:stä (1380/1993). Lakiin perustuva asema takasi, ettei YLE tarvitse määräajoin uudistettavaa toimilupaa. Jo muutamaa kuukautta aiemmin MTV sai oman toimiluvan, joka vapautti sen itsenäiseksi toimijaksi. Näin sinetöitiin säädösten ja saman vuoden tammikuussa tapahtunut ns. kanava-uudistus, jossa TV1 ja TV2 varattiin Yleisradiolle julkisen palvelun tv-toimintaa varten ja kolmas tv-kanava annettiin MTV3:n hallintaan kaupallista tv-toimintaa varten.
2. Säästääkseen MTV:n monopolisyytöksiltä ja luodakseen edellytyksiä televisiotoiminnan tulevalle digitalisoinnille valtioneuvosto päätti edelleen vapauttaa toimilupapolitiikkaansa ja myönsi neljännen tv-kanavan toimiluvan 1996 Ruutunelonen Oy:lle.
3. Uusi yleisradiopolitiikka dokumentoitiin vuonna 1998 hyväksytyssä Laissa televisio- ja radiotoiminnasta (744/1998), jossa ensi kertaa selkeästi määriteltiin toimilupien myöntämisen menettely. Samaan aikaan säädettiin myös Laki valtion televisio- ja radiorahastosta (745/1998), joka määritteli yleisön maksaman televisiomaksun ja yleisradiotoiminnan harjoittajien maksamat toimilupamaksut uudelleen.
4. Digitalisoituvan televisiotoiminnan ja teletoiminnan keskinäisten kilpailuedellytysten yhdenmukaistamiseksi hyväksyttiin vielä Viestintämarkkinalaki (393/2003). Sen keskeinen uudistus on erottelu verkkotoimiluvan ja ohjelmistotoimiluvan välillä.

Uuden viestintäpolitiikan julkilausuttu tavoite on ollut ”luoda entistä paremmat lainsäädännölliset edellytykset keskenään kilpailevalle liiketoiminnalle – ja innovaatioille” (Valtiopäivät, 2002, 1), mutta ainakin koko 1990-luvun ajan tähtäimessä näytti olleen nimenomaan olemassa olevan toimialarakenteen suojeleminen ja kilpailun intensiteetin säilyttäminen kohtuullisena. Vaikka ajatus toimialalle pääsyn helpottamisesta oli laajalti hyväksytty jo 1993 (ks. esim. Niemelä, 1993), ainoastaan MTV3 sai siinä vaiheessa toimiluvan. Koska yhtiön katsottiin olevan vakavarainen ja suomalaisen televisiotoiminnan vakiintunut osa, sen yksinoikeutta ei juuri kyseenalaistettu.

Samanlainen rakenteellinen logiikka saneli ratkaisut, kun neljännen tv-kanavan toimiluvasta käytiin kamppailua. Yhdeksästä hakijasta kahdeksan hylättiin joko epärealististen liikevaihtotavoitteiden vuoksi tai siksi, ettei niillä katsottu olevan edellytyksiä säännölliseen televisiotoimintaan. Sanoma-leiriin kuuluva Oy Ruutunelonen Ab³ sai toimiluvan, koska sen ”taustalla ovat jo etabloituneet yritykset, jotka ovat osoittaneet osaamista nimenomaan suomalaisilla viestintämarkkinoilla”, mikä ministeriön mielestä ”parhaiten vahvistaa suomalaista viestintärakennetta”. Päätösesitys huomautti myös, että hakijoista nimenomaan Ruutunelosen käsitys katsojaosuuden ja liikevaihdon suhteesta oli ”realistinen” ja ”suunniteltu rahoitus – – kunnossa”, minkä ansiosta sillä katsottiin olevan ”parhaat mahdollisuudet pitkäjänteiseen televisiotoimintaan Suomessa” (Liikenneministeriö, 1996, 17). Näin perusteluissa jälleen kerran yhdistyivät rakennepolitiikka ja liiketaloudellinen pragmatismi.

Myös toimilupien myöntäminen digitaalisille tv-kanaville on toistaiseksi nojannut rakennepoliittisiin perusteluihin ja suosinut vakiintuneita toimijoita. Ensiksi tämä ilmeni siinä, että käytännössä kanavanippujen eli multipleksien hallinnointi myönnettiin Yleisradiolle (multipleksi A), MTV:lle (multipleksi B) ja Ruutuneloselle (multipleksi C).⁴ Toiseksi siitä todistaa se, että – kuten Brown (2003) on todennut – valtaosa vuonna 1999 myönnettyistä uusista toimiluvista meni maksu-tv-kanaville mainosrahoitteisten sijasta, samoin se, että vain kaksi niistä meni kokonaan uusille toimijoille Suomen markkinoilla. Näin hallitus näytti suojelevan paitsi Yleisradion asemaa myös MTV:n ja Ruutunelosen mainostuloja. Ministeriön päätösesityksen mukaan ratkaisun tavoitteena oli se, että ”toimiluvan saaneet yritykset muodostavat kokonaisuuden, jossa yritykset ovat riittävän vahvoja ja kilpailevat keskenään niin, että jokaisella on mahdollisuus menestyä” (Liikenneministeriö, 1999, 20).

4.3 Yleisradiolainsäädäntö

Vuoden 1998 Laki televisio- ja radiotoiminnasta vahvisti käytännössä ne toimilupien myöntämiseen liittyvät käytännöt, joita oli noudatettu jo MTV3:n ja Nelosen kohdalla, mukaan lukien valtion televisio- ja radorahastolle maksettavan toimilupamaksun, joka yhdessä yleisön maksamien tv-maksujen kanssa on muodostanut Yleisradion rahoituksen päälähteen. Vaikka uusi lainsäädäntö modernisoi käytäntöjä ja määritteli niitä uudelleen, itse rakenteellisen sääntelyn perinne vain lujittui.

Lain perusteluissa katsotaan, että toimilupaprosessissa olisi aina arvioitava ”olemassa oleva ohjelmistojen tarjonta ja toimilupien myöntämisen seurauksena syntyvä kokonaisuus”. Toimilupa-

³ Ruutunelonen on nykyisin SanomaWSOY:n tytäryhtiö.

⁴ Multipleksien hallinta muuttui 2003. Yleisradion kanavat toimivat yhä kanavanipussa A, mutta kanavanipussa B operoivat nyt MTV3, osittain maksullinen MTV3+, SubTV, Nelonen ja Nelonen Plus. Kanavanippu C on jätetty erikoistuneille kanaville: Urheilukanava, VoiceTV sekä maksulliset Canal+ Finland, Canal+ Film1, Canal+ Film2 ja Canal+ Sport.

viranomaisen tulisikin kiinnittää huomiota vain ”ohjelmistotarjonnan yleisiin linjoihin puuttumatta yksityiskohtaisemmin televisio- ja radiotoiminnan harjoittajan oikeuteen päättää ohjelmistonsa sisällöstä”. Sisältökeskeisen lähestymistavan sijasta toimilupia myönnettäessä pitäisi ottaa huomioon yhtäältä se, ”ettei viestintä keskity tavalla, joka olisi omiaan vaarantamaan sananvapautta”, sekä se, että toimilupa voidaan myöntää vain ”yleiset vakavaraisuusehdot täyttävälle hakijalle”, jolla on ”riittävät taloudelliset voimavarat säännölliseen, toimiluvan mukaiseen toimintaan” (Valtiopäivät, 1998, 31–32).

Lain henki heijastelee sitä ”positiivisen regulaation” ideologiaa, jonka peruslinjauksia hahmotettiin Liikenneministeriön aiemmin tilaamassa strategiaselvityksessä ja jonka tavoitteisiin kuului nimenomaan ”myönteinen vaikuttaminen ohjelmien tuotantorakenteisiin”. Kyseisen selvityksen mukaan ”yksityiskohtaisten ohjelmallisten ehtojen määrittelyyn ei tule toimilupien antamisen yhteydessä mennä”, koska ”toimiluvissa olevat liian tarkat määritelmät muodostuvat helposti kuolleiksi kirjaimiksi, joita ei kuitenkaan kyetä noudattamaan eri syistä. Keskeinen syy on usein ollut taloudellinen” (Mykkänen, 1995, 16–17 ja 35).

Tämän seurauksena sen paremmin Laki Yleisradio Oy:stä kuin Laki televisio- ja radiotoiminnastakaan eivät määrittele ohjelmiston monipuolisuutta kuin hyvin yleisesti. Yleisradion laki määrää tuomaan ”täyden palvelun yleisradio-ohjelmiston jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin”, tarjoamaan ”monipuolisia tietoja, mielipiteitä ja keskusteluja, myös vähemmistöryhmille ja erityisryhmille” sekä kohtelemaan ”yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielisiä kansalaisia” (Laki Yleisradio Oy:stä, 1993, 7 §). Tätä kirjoitettaessa yleisradiolakia ollaan uudistamassa ns. Niemelän työryhmän syksyllä 2004 esittämien suuntaviivojen mukaisesti. Korjatun lain on tarkoitus paitsi vahvistaa ”täyden palvelun” periaate myös määrittellä aiempaa tarkemmin ”julkisen palvelun ohjelmatoiminta”. Nykyisen lain tapaan lakiluonnos korostaa monipuolisten tietojen, mielipiteiden ja keskustelujen sekä kieli- ja vähemmistöryhmien palvelun merkitystä, mutta lisäksi se korostaa, että viihdekin kuuluu täyden palvelun tehtävään, minkä vuoksi Yleisradion tarjonnan tulisi ”tuottaa, luoda ja kehittää kotimaista kulttuuria, taidetta ja virikkeellistä viihdettä”. Monipuolisuutta sivuavat myös täsmennetyt vaatimukset ”ottaa ohjelmistossa huomioon sivistys- ja tasa-arvonäkökohdat, tarjota mahdollisuudet oppimiseen – – painottaa lapsille suunnattuja ohjelmistoja sekä tarjota hartausohjelmia”. (Niemelä, 2004, 75.)

Kaupallisten kanavien osalta laki määrää, että toimilupia myöntäessään valtioneuvoston tulisi pyrkiä paitsi sananvapauden edistämiseen myös ”turvaamaan ohjelmistotarjonnan monipuolisuus sekä yleisön erityisryhmien tarpeet”. Edelleen laki antaa valtioneuvostolle oikeuden ”antaa toimilupiin liittyviä ohjelmatoimintaa koskevia, ohjelmiston monipuolisuuden ja yleisön erityisryhmien tarpeiden turvaamisen kannalta tarpeellisia määräyksiä” (Laki televisio- ja radiotoiminnasta, 1998, 10–11 §). MTV:n ja Ruutunelosen toimiluvissa ei kuitenkaan anneta yksilöityjä määräyksiä; ne edellyttävät ainoastaan, että ”ohjelmiston tulee tarjota yleisölle laadukasta ja

monipuolista ohjelmistoa, hyödyllisiä tietoja ja uutisia sekä myös sopivaa ajanvietettä” (Valtioneuvosto, 1999).

Suomen yleisradiopolitiikan ja sen viimeaikaisten dokumenttien analyysi osoittaa, että ohjelmiston sisältöä koskevat määräykset on niissä jätetty väljiksi. Ohjelmiston monipuolisuutta ei määritellä niissä yksiselitteisesti, vaan se on pikemminkin ymmärretty yleiseksi tavoitteeksi, jolla viitataan monipuolisuuteen niin ohjelmiston rakenteen kuin erilaisten väestöryhmien palvelun merkityksessä (ks. myös Pauku, 2004). Ohjelmistoa koskevien yksityiskohtaisten määräysten sijasta yleisradiopolitiikka on keskittynyt toimialan rakenteellisiin ehtoihin ja korostanut toimialalle pääsyn sääntelyä. Tämän ajattelutavan mukaan monipuolisuutta tuetaan parhaiten myöntämällä toimilupia harkitusti vain pitkäjänteiseen toimintaan kykeneville yrityksille. Koska ohjelmiston sisältöä ei ole juurikaan sanktioitu, järjestelmä perustuu itsesääntelyyn, joka olettaa, että jos toimiala pidetään elinvoimaisena ja kilpailu kohtuullisena, ohjelmepoliittinen tavoite, tarjonnan monipuolisuus saavutetaan ikään kuin rakennepoliittikan sivutuotteena.

4.4 Kilpailutilanne

Kilpailu Suomen televisiotoimialalla on eurooppalaisittain vähäistä (ks. esim. Brants ja De Bens, 2000). Kaksi julkisen palvelun ja kaksi kaupallista valtakunnallista kanavaa jakavat käytännössä yleisön keskenään; kaapeli-, satelliitti- ja digitaalisten kanavien osuus katselusta on yhä häviävän pieni (Finnpanel, 2004). Vaikka sekä Yleisradio että MTV menettivät osuuksiaan Nelosen käynnistyttyä, edellisen markkinaosuus ei enää näytä pienenevän, kun taas kaupallisten kanavien keskinäinen mittelo katsojaluvuista on kiihtynyt.⁵

Elokuussa 2001 käynnistyneistä digitaalisista kanavista kolme oli Yleisradion (YLE Teema, YLE24 ja FST), yksi Alma Median/MTV:n (SubTV) ja viides Alma Median ja SanomaWSOY:n yhteinen (Urheilukanava). Sittenkin viimeksi mainitun omistuspohja on laajentunut ja pääomistajaksi noussut SportUp Finland Oy. Lisää toimilupia saatiin 2003. Niiden nojalla valtakunnallisessa digitaalisessa verkossa toimivat nyt myös C More Entertainment Oy:n maksullinen Canal+ -kanavapaketti (yksi viihde-, yksi urheilu- ja kaksi elokuvakanavaa) sekä SBS Finland Oy:n musiikkikanava The Voice TV. (Digita, 2005.) Digikanavista vasta SubTV on saavuttanut katsojaluvuissa laskien merkittävän jalansijan (Finnpanel, 2004).

Käynnistysvaihe on ollut vaikea, koska tarvittavia digisovittimia ei ollut markkinoilla uusien kanavien aloittaessa. Peräti neljä ensimmäisellä toimilupakierroksella mukaan hyväksytyä maksullista palvelua vetäytyi leikistä, koska mahdollisuuksia kaupallisesti kannattavaan toimintaan ei yksinkertaisesti ollut (Aslama ym., 2004b; Brown, 2003; Kangaspunta, 2003).

⁵ Vuonna 2004 yhtiöiden markkinaosuudet jakautuivat seuraavasti: Yleisradio 43, MTV 40 ja Nelonen 11 (Finnpanel, 2004).

Digitaali-aikaan siirtyminen tapahtui Suomessa hetkellä, jota luonnehti sekä tv-maksutulosten että mainostulojen kasvun pysähtyminen, minkä johdosta vaaditut investoinnit aiheuttivat taloudellisia vaikeuksia kaikille tv-yhtiöille (Brown, 2003). Lisäksi myös perinteisten kanavien tarpeet olivat kasvaneet: Yleisradion TV1 lisäsi ohjelmatarjontaansa vuosina 1993–2002 peräti 59 prosentilla, TV2 40 prosentilla, MTV3 67 prosentilla ja Nelosenkin viiden ensimmäisen toimintavuotensa aikana 39 prosentilla (Aslama ja Wallenius, 2003; Tilastokeskus, 2002). Vaikka itse toimialan rakenne on toistaiseksi muuttunut vain ”reunoiltaan”, kilpailu mainostajista, sponso-reista, lähetysoikeuksista ja katsojaosuuksista koventui merkittävästi jo heti Nelosen käynnistyttyä 1997 (Hujanen, 2002).

Hellmanin ja Saurin (1994) mukaan Yleisradion ja MTV:n perinteinen työnjako tuottivat vuosina 1980–1992 erittäin monipuolisen ohjelmatarjonnan, minkä voi tulkita tiukan rakenteellisen sääntelyn myönteiseksi seuraukseksi. Hellmanin (1999, 2001) myöhempi tutkimus kanavaudistuksen vaikutuksista ohjelmistoon ennen Nelosen käynnistymistä puolestaan osoitti, että kiristynyt kilpailu hieman vähensi koko ohjelmiston monipuolisuutta. Samalla kanavien keskinäiset erot kuitenkin lisääntyivät, ts. samankaltaistumisen sijasta kanavat päätyivätkin erilaistamaan tarjontaansa, mikä jälleen puhui tiukan toimilupapolitiikan myönteisten seurausten puolesta. Hujasen (2002) vielä tuorempi tutkimus kuitenkin löytää entistä aggressiivisemmän ohjelmasijoittelun merkkejä kanavien toiminnasta.

5. TUTKIMUSASETELMA

5.1 Ohjelmistoa koskevat tiedot

Jos toimialan rakenne ja yleisradiopolitiikka ovat merkittävästi muuttuneet viimeisen kymmenen vuoden aikana, miten se on heijastunut itse tv-ohjelmistoon? Aineisto ohjelmiston empiiristä analyysia varten on koottu kahdesta eri lähteestä. Ohjelmistoa koskevat tiedot vuosilta 1993–1996 ovat peräisin Hellmanin (1999) tutkimuksesta ja vuosia 1997–2002 koskevat luvut Liikenne- ja viestintäministeriön vuosittain tilaamasta ohjelmarakennekartoituksesta (Aslama ja Karlsson, 2001, 2002; Aslama ja Wallenius, 2003).

Tiedot ovat yhdenmukaistettu ja koodattu uudelleen käyttämällä 13-luokkaista luokitusrunkoa: (1) uutiset, (2) ajankohtaisohjelmat, (3) asiaohjelmat, (4) kulttuuriohjelmat, (5) palvelu- ja harrasteohjelmat, (6) urheilu, (7) kotimainen fiktio, (8) ulkomainen fiktio, (9) elokuva, (10) lastenohjelmat, (11) opetusohjelmat, (12) viihde ja (13) muut ohjelmat.⁶ Tutkimusyksikkönä on yksittäinen ohjelma, ja ohjelmistoa mitattiin ohjelmien pituuden perusteella. Aineisto käsittää kaikkiaan 58 otosviikkoa ja yli 37.000 ohjelmaa.

⁶ Luokitus vastaa pääpiirteissään tv-yhtiöiden omaksumaa ja tv-mittaritutkimuksessa käytettyä luokitusta (ks. Finnpanel, 2004). Luokkien sisällön kuvaus, ks. Aslama ja Wallenius (2003).

5.2 Monipuolisuuden ja kilpailun intensiteetin mittarit

Kuten edellä on jo todettu, tutkimme ohjelmiston monipuolisuutta kahdella eri mittarilla, joista toinen mittaa ohjelmiston laveutta ja toinen kanavien välisiä eroja. Hellmanin (2001) mukaan nämä mittarit, joita kutsutaan tässä monipuolisuudeksi ja erilaisuudeksi, edustavat monipuolisuuden kahta eri ulottuvuutta. Edellinen kuvaa katsojan todennäköisyyttä nähdä erilaisia ohjelmatyyppejä kullakin kanavalla, kun taas jälkimmäinen ilmentää katsojan todennäköisyyttä saada erilaista ohjelmaa vaihtaessaan kanavalta toiselle. Monipuolisuutta ja erilaisuutta mitataan tutkimuksessa edelleen sekä *vertikaalisesti*, ts. kanavakohtaisesti, että *horisontaalisesti*, ts. yli kaikkien kanavien.

Ohjelmiston laveutta mitataan ns. suhteellisen entropian indeksillä (H). Vertikaalisesti se ilmaisee, kuinka tasapuolisesti eri ohjelmatyypit ovat edustettuina kunkin kanavan ohjelmistossa (*kanavan monipuolisuus*). Kun indeksiluku lasketaan kaikkien kanavien yhteenlasketun ohjelmatarjonnan perusteella, se toimii horisontaalisena mittarina (*systemin monipuolisuus*). Mittaria on aiemmin käytetty useissa ohjelmarakennetutkimuksissa (esim. Wakshslag ja Adams, 1985; Ishikawa ym., 1996; Litman ja Hasegawa, 1996; Hillve ym., 1997; van der Wurff ja van Cuilenburg, 2001; Hellman ja Sauri, 1996; Hellman, 1999, 2001). Suhteellisen entropian indeksin minimiarvo on 0 (kaikki ohjelmat yhdessä ohjelmaluokassa) ja maksimiarvo 1 (kaikissa ohjelmaluokissa yhtä paljon ohjelmaa). Mittarin logaritmisesta luonteesta johtuen muutos esimerkiksi 0,80:stä 0,90:een on paljon dramaattisempi kuin muutos 0,40:stä 0,50:een – mitä lähemmäs tullaan mittarin maksimiarvoa, sen vaikeampaa on saada aikaan muutoksia sen arvossa (Hellman, 2001; Kambara, 1992).

Kanavien keskinäisiä eroja mitataan erilaisuusindeksillä (D), joka osoittaa kuinka paljon yhden kanavan ohjelmisto poikkeaa ohjelmatyyppien jakautuman perusteella toisen kanavan tarjonnasta (*kanavien erilaisuus*). Kun lasketaan kaikkien kanavien keskinäisten erilaisuusindeksilukujen keskiarvo, saadaan horisontaalinen tunnusluku, joka kuvaa kaikkien kanavien keskimääräistä erilaisuutta (*systemin erilaisuus*). Tätä mittaria ovat pienin sovelluseroin aiemmin käyttäneet Dominick ja Pearce (1976), Dimmick ja McDonald (2001), Hellman ja Sauri (1994) sekä Hellman (1999, 2001). Mittarin minimiarvo on 0 (kanavat ovat täysin toistensa kaltaiset) ja maksimiarvo 2 (kanavat tarjoavat täysin eri ohjelmatyyppejä).

Lisäksi mittaamme kilpailun intensiteettiä käyttämällä hyvin yleistä Herfindahlin-Hirschmanin indeksiä (HHI), joka saadaan laskemalla tv-yhtiöiden markkinaosuuksien neliöiden summa. Mittaria erilaisine sovellutuksineen on käytetty yleisesti toimialojen rakenteen ja markkinoiden keskittymisen tutkimuksessa mutta myös ja nimenomaan mediateollisuuden taloudellisessa analyysissä (ks. esim. Albarran, 2002; McDonald ja Dimmick, 2003; van der Wurff ja van Cuilenburg, 2001). Mittarin maksimiarvo on 1 (täydellinen monopoli) ja minimi 0 (täydellinen kilpailu). Mitareiden matemaattiset kaavat ja tulkinnat selitetään liitteessä 1.

5.3 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymyksiä on kaksi: (1) Onko tv-ohjelmiston monipuolisuus lisääntynyt vai vähentynyt Suomessa vuosina 1993–2002? (2) Millä tavoin toimilupapolitiikan muutokset ja lisääntynyt kilpailu vuoden 1993 jälkeen ovat suhteessa monipuolisuuden muutoksiin?

Yllä esitellyn keskustelun perusteella oletamme löytävämmeksi kaksi erillistä periodia, joiden aikana sekä toimialan rakenteelliset ehdot että ohjelmiston monipuolisuus eroavat toisistaan. Maltillisen kilpailun vuosina 1993–1996 tarjonnan tulisi olla monipuolisempaa kuin kiristyneen kilpailun vuosina 1997–2002. Koko tutkimusajanjakson suhteellisen tiukkana säilyneen toimilupapolitiikan ansiosta oletamme ohjelmiston koventuneenkin kilpailun oloissa säilyneen suhteellisen monipuolisena; Nelosen käynnistymisen jälkeen monipuolisuusmittarin tulisi kuitenkin näyttää laskevaa suuntaa ja kanavien keskinäisten erojen vähentyä.

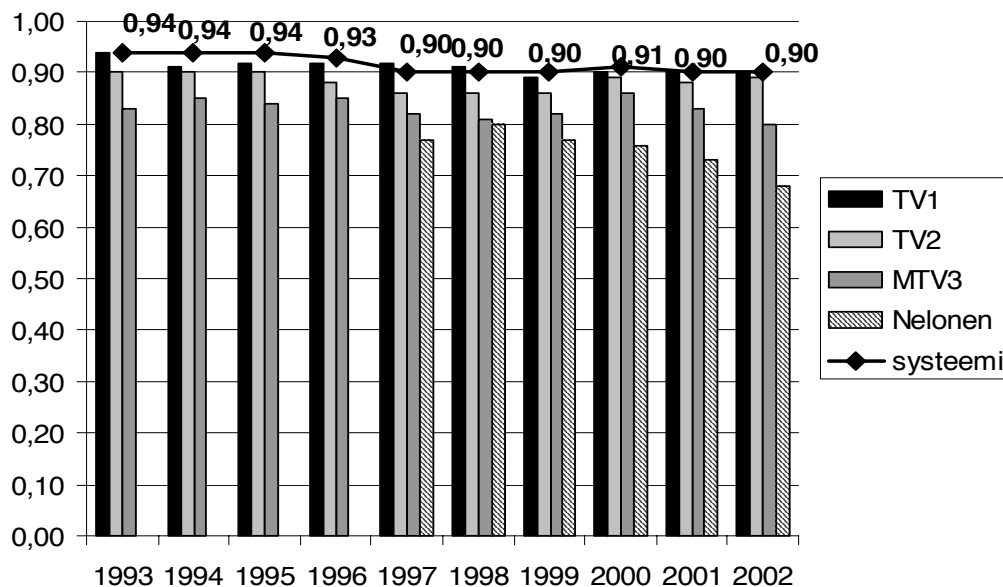
Teoriassa kanavien keskinäisen erilaisuuden systeemitasolla pitäisi osua yksiin kanavien systeemitason monipuolisuuden kanssa, ja kääntäen, jos kanavat muistuttavat suuresti toisiaan, myös monipuolisuus kärsii (Dimmick ja McDonald, 2001). Näin ei asianlaita kuitenkaan välttämättä ole, sillä markkinoiden rakenteelliset ehdot ja yhtiöiden strategiset valinnat vaikuttavat tilanteeseen. Jos kanavat päättävät matkia toisiaan (kanavien erilaisuus pieni) tarjoamalla hyvin monipuolista ohjelmistoa (kanavien monipuolisuus suuri), tuloksena on suuri monipuolisuus systeemitasolla. Jos taas kilpailu on kireää, kanavat voivat päätyä jäljittelemään toisiaan (kanavien erilaisuus pieni) keskittymällä vain muutamiin suosituimpiin ohjelmatyyppeihin (kanavien monipuolisuus pieni), jolloin myös koko kanavapaletin tarjonta jää varsin yksipuoliseksi. Samalla tavalla koko systeemin suuri monipuolisuus voi olla seurausta joko siitä, että kaikki kanavat tarjoavat hyvin monipuolista ohjelmistoa, tai siitä, että kanavat ovat päätyneet kapeaan mutta keskenään täysin erilaiseen ohjelmistoon, jolloin ne yhdessä, toinen toistaan täydentämällä onnistuvat tuottamaan monipuolisen kokonaisuuden (Hellman, 2001).

Juuri tässä kohtaa tulee oletuksemme mukaan esille kilpailun intensiteetin vaikutus, kuten myös van der Wurff ja van Cuilenburg (2001) esittävät. Kun maltillisen kilpailun (suuri HHI) tulisi lisätä monipuolisuutta ja kanavien keskinäisiä eroja, oletamme vahingollisen kilpailun (alhainen HHI) vaikuttavan päinvastaisesti eli vähentävän sekä monipuolisuutta että kanavien keskinäisiä eroja. Toisin sanoen, jos ohjelmiston monipuolisuus on vähentynyt Nelosen tulon ja kovemman kilpailun seurauksena, myös erilaisuusmittarin arvoissa tulisi näkyä aleneva suunta osoittamassa, että neljä pääkanavaa lähettää yhä yhdenmukaisempaa ohjelmistoa.

6. TULOKSET

6.1 Kanavien ja systeemin monipuolisuus

Laskimme suhteellisen entropian indeksiluvun arvot vuosilta 1993–2002. Kuten Kuvio 1 osoittaa,

KUVIO 1. Kanavien ja systeemin monipuolisuus, 1993–2002.

monipuolisuus on hienokseltaan laskenut tutkimusajanjaksona ja lasku näyttäisi osuvan yksiin Nelosen käynnistymisen kanssa. Systeemin monipuolisuuden keskiarvo vuosina 1993–96 on 0,94, kun taas vuosina 1997–2002 vain 0,90.

Vaikka myös YLE:n TV1:n ohjelmisto kaventui lievästi, se on yhä kanavista monipuolisin. Sen monipuolisuusindeksin keskiarvo on 0,91. Toiseksi monipuolisimpana keskiarvolla 0,88 on pysynyt TV2, kun taas MTV3:n monipuolisuusmittari näyttää keskiarvoa 0,83 ja Nelosen 0,75. Mittarin aiemman käyttökokemuksen perusteella (ks. Hellman, 2001; Hillve ym., 1997) lukemat osoittavat Nelosta lukuun ottamatta kaikkien kanavien tarjonnan tutkimusajankohtana katsojilleen hyvin monipuolista ja ohjelmatyyppejakaumaltaan hyvin tasapainoista ohjelmistoa.

Vaikka etenkin Yleisradio näyttäisi jatkaneen julkisen palvelun yleisradioyhtiölle tyypillistä lavean ohjelmiston perinnettään (ks. Hellman ja Sauri, 1994; Hellman, 1999), sen molemmat kanavat – kuten myös MTV3 – ovat hieman tinkineet monipuolisuudestaan Nelosen tultua markkinoille. Erityisesti vuosina 2000–02 MTV3:n monipuolisuus on laskenut johdonmukaisesti, eikä Nelonenkaan ole haastanut vakiintuneita tv-kanavia monipuolisella ohjelmatarjonnalla vaan näyttää päinvastoin vuosi vuodelta kaventaneen ohjelmistoaan. Vuonna 2002 molemmat kaupalliset kanavat tarjosivat historiansa vähiten monipuolisen ohjelmiston.

Indeksiluvut viittaavat siihen, että aivan kuten oletimme, uuden toimijan tulo markkinoille ja kilpailun lisääntyminen sen myötä vaikuttivat kielteisesti paitsi yksittäisten kanavien myös koko systeemin monipuolisuuteen.

TAULUKKO 1. Kanavien ja systeemin erilaisuus, 1993–2002.

Kanavat	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Keskiarvo
TV1/TV2	0,51	0,52	0,63	0,60	0,69	0,67	0,71	0,61	0,59	0,60	0,61
TV1/MTV3	0,72	0,80	0,76	0,68	0,73	0,80	0,76	0,72	0,74	0,73	0,74
TV1/Nelonen					0,89	0,91	0,99	0,97	1,00	1,09	0,98
TV2/MTV3	0,58	0,52	0,53	0,59	0,57	0,63	0,65	0,65	0,65	0,75	0,61
TV2/Nelonen					0,44	0,61	0,57	0,75	0,74	0,87	0,66
MTV3/Nelonen					0,64	0,45	0,55	0,61	0,56	0,48	0,55
<i>Systeemin erilaisuus</i>	0,60	0,61	0,64	0,62	0,66	0,68	0,70	0,72	0,71	0,75	0,67

6.2 Kanavien ja systeemin erilaisuus

Erilaisuusindeksin arvot esitetään Taulukossa 1. Ne osoittavat, että oletuksemme vastaisesti Nelosen käynnistäminen pikemminkin rohkaisi kanavia erilaistamaan tarjontaansa kuin lähettämään yhä samankaltaisempaa ohjelmistoa. Systeemin erilaisuus vuosina 1993–96 näyttää indeksilukemaa 0,62, mutta vuosina 1997–2002 lukemaa 0,70.

Vaikka Yleisradion kaksi kanavaa yhä muistuttivatkin toisiaan (erilaisuusindeksin keskiarvo 0,61) ja vaikka molemmat ovat ”täyden palvelun” kanavia, niitä erottivat ohjelmiston tietyt painopisteet TV1:n keskittyessä uutisiin, ajankohtaisohjelmiin ja opetusohjelmiin ja TV2:n puolestaan urheiluun, fiktion ja viihteeseen. Nämä vahvat alueet ovat muotoutuneet pitkän ajan kuluessa (Hellman 1999), mutta vuonna 2001 ne kirjattiin erityisiin kanavatoimeksiantoihin, joissa TV1:n ja TV2:n työnjako samalla sinetöitiin (Hujanen, 2002).⁷

MTV3:n ja Nelosen suhteellisen vähäinen erilaisuus (keskiarvo 0,55) osoittaa, että kanavat tarjosivat osittain samanlaista ohjelmistoa. Etenkin viimeisen kolmen vuoden aikana samanlaisuus vain lisääntyi. Toisaalta erilaisuusindeksin arvot vaihtelivat vuodesta toiseen runsaastikin, mikä viittaa siihen, että kanavat yhä hakivat sopivaa ohjelmistollista reseptiä keskinäiseen kilpailuunsa.

Kiinnostavaa kyllä TV2 muistutti sekä MTV3:a että Nelosta (erilaisuusindeksin keskiarvot 0,61 ja 0,66), mikä osaltaan vahvistaa sen, että TV2:n roolina on toimia Yleisradion ”viihdekanavana”. Siitä huolimatta TV2 ei näyttäisi matkivan sen paremmin kumpaakaan kaupallisista kilpailijoistaan, vaan neljän kanavan jatkumolla se eroaa yhtä paljon TV1:stä kuin MTV3:sta. Sitä

⁷ Kanavatoimeksiantojen mukaan molempien kanavien on määrä tarjota monipuolinen täyden palvelun ohjelmisto, jossa TV1:n painopisteiksi luetaan korkealaatuinen ohjelmisto ja kansainvälinen suuntautuminen sekä keskittyminen uutisiin, ajankohtaisohjelmiin, dokumentteihin, kulttuuriin, vakavaan draamaan ja opetusohjelmiin. TV2:n puolestaan tulisi tarjota populaarimpaa lähestymistapaa, kotimaisia ja alueellisia näkökulmia, komediaan painotuvaa fiktiota, lifestyle-ohjelmistoa, viihdettä ja urheilua (Hujanen, 2002).

paitsi erilaisuusanalyysi osoittaa YLE:n kummankin kanavan pikemminkin erottautuneen aiempaa selvemmin kaupallisista kanavista kuin samankaltaistuneen niiden kanssa. Jyrkimmin toisistaan poikkesivat TV1 ja Nelonen (keskiarvo 0,98). Erilaisuusindeksin perusteella mitään konvergenssia julkisen palvelun ja kaupallisen television kesken ei siis näyttäisi tapahtuneen (vrt. Hellman ja Sauri, 1994).

6.3 Mittarien keskinäiset suhteet

Laskimme myös, miten monipuolisuutta mittaavat suhteellisen entropian (H) ja erilaisuuden (D) mittarit sekä kilpailun voimakkuutta kuvaava mittari (HHI) suhteutuvat toisiinsa.⁸ Oletimme, että lisääntyvä kilpailu, systeemin monipuolisuus ja systeemin erilaisuus eivät olisi lineaarisesti riippuvaisia toisistaan. Odotimme maltillisen kilpailun suosivan sekä monipuolisuutta että kanavien keskinäisiä eroja, kun taas vahingolliseksi yltyvällä kilpailulla olisi kielteinen vaikutus molempiin.

TAULUKKO 2. Kilpailun voimakkuuden, systeemin monipuolisuuden ja systeemin erilaisuuden väliset Tau-b-korrelaatiot.

Mittari	Kilpailun voimakkuus	Systeemin monipuolisuus	Systeemin erilaisuus
Kilpailun voimakkuus	1	.688	-.701
Systeemin monipuolisuus		1	-.237
Systeemin erilaisuus			1

Taulukko 2 osoittaa, että markkinoiden keskittymisen ja systeemin monipuolisuuden välillä on voimakas korrelaatio (.688), mikä viittaa siihen, että mitä kovempaa kilpailu on, eli mitä alhaisempi on HHI:n arvo, sen yksipuolisempaa on kanavien yhdessä tarjoama ohjelmisto. Toisaalta löysimme vahvan negatiivisen korrelaation markkinoiden keskittymisen ja systeemin erilaisuuden väliltä (-.701), mikä viittaa siihen, että kiihtyvä kilpailu (laskeva HHI) pikemminkin lisää kuin vähentää kanavien keskinäisiä eroja. Monipuolisuuden ja erilaisuuden välillä puolestaan vallitsee alhainen negatiivinen korrelaatio (-.237), mikä puhuu sen puolesta, että nämä kaksi mittaria ovat käänteisessä suhteessa toisiinsa ja edustavat ohjelmiston monipuolisuuden kahta eri ulottuvuutta.

⁸ Käytimme Kendallin Tau-b-korrelaatiota, joka Dimmickin ja McDonaldin (2001) mukaan soveltuu hyvin pienten otosten ja aikasarjojen tarkasteluun, koska se on esimerkiksi Pearsonin tulomomenttikorrelaatiokerrointa herkempi havaitsemaan muuttujien välisiä riippuvuuksia (ks. myös Gibbons, 1993).

7. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Kiristynyt kilpailu ja ohjelmiston monipuolisuus

Artikkelissa olemme tarkastelleet vuonna 1993 käynnistynyttä suomalaisen television uudelleensääntelyä ja siitä seuranneen lisääntyneen kilpailun vaikutusta ohjelmiston monipuolisuuteen. Oletimme, että tiukan toimilupapolitiikan ansiosta ohjelmisto olisi säilynyt monipuolisena mutta että Nelosen tulo markkinoille vuonna 1997 olisi kaventanut sekä yksittäisten kanavien että kanavien yhdessä tarjoamaa ohjelmavalikoimaa ja siten vaikuttanut alentavasti sekä kanavien että systeemin monipuolisuuteen. Edelleen oletimme, että uusi kilpailija olisi samankaltaistanut kanavien tarjontaa, ts. vaikuttanut alentavasti sekä kanavien että systeemin erilaisuuteen. Oletimme vuosien 1993–96 edustavan maltillisen kilpailun ajanjaksoa ja vastaavasti vuosien 1997–2002 kovempaa kilpailua tv-yhtiöiden kesken.

Tulosten perusteella ohjelmatyyppien tasolla analysoitu monipuolisuus näyttikin alentuneen vuoden 1997 jälkeen, koska sekä kanavien että systeemin monipuolisuutta kuvaavien tunnuslukujen arvot laskivat. Tulos tukee teoriaa, jonka mukaan koventuva kilpailu pikemminkin laskee kuin lisää tarjonnan monipuolisuutta. Aivan kuten kuitenkin odotimme, suhteellisen entropian indeksiluvut säilyivät suurina läpi tarkastelujakson, mikä viittaa siihen, että vakiintuneet kanavat olivat saavuttaneet tarjonnassaan sellaisen monipuolisuuden tason, jonka puitteissa ne kokivat voivansa luontevasti kilpailla keskenään. Ohjelmiston laveus oli tavallaan saavuttanut ”kylläystispisteen”, jota ylemmäs sen paremmin yksittäiset kanavat kuin kanavat kokonaisuutenakaan eivät enää pyrkineet.

Oletuksemme vastaisesti emme sen sijaan löytäneet merkkejä kanavien keskinäisestä samankaltaistumisesta. Päinvastoin erilaisuutta mittaavan tunnusluvun lukemat näyttivät kasvavan Nelosen markkinoille tulon jälkeen, mikä osoittaa, että tässä tapauksessa uusi tulokas pikemminkin lisäsi kuin kavensi kanavien välisiä eroja. Tämä tulos tukee vastakkaista teoriaa kilpailun ja monipuolisuuden välisestä suhteesta, sitä jonka mukaan kiristynyt kilpailu lisää ohjelmiston monipuolisuutta. Erilaisuusmittarin lukujen valossa YLE:n kaksi kanavaa muistuttivat likeisesti toisiaan, samoin kaupalliset kanavat MTV3 ja Nelonen.

Oletimme edelleen, että markkinoiden keskittyminen ei olisi lineaarisessa suhteessa sen paremmin systeemin monipuolisuuteen kuin systeemin erilaisuuteen. Löysimme kuitenkin vahvan korrelaation kilpailun lisääntymisen ja kaventuvan monipuolisuuden välillä, minkä tulkitsemme kertovan kilpailun intensiteetissä tapahtuneesta muutoksesta Suomen yleisradiomarkkinoilla. Näyttääkin siltä, että tutkimusajankohtana vallinneessa kilpailutilanteessa, ts. neljän valtakunnallisen kanavan kilpaillessa keskenään, systeemin monipuolisuus alkoi jo lievästi kärsiä. Toisaalta löysimme vahvan korrelaation myös lisääntyvän kilpailun ja kanavien erilaistumisen välillä. Huolimatta koventuneesta kilpailutilanteesta, kilpailu säilyi niin maltillisena, etteivät kanavat alkaneet samankaltaistua.

Johtopäätöksemme on, että kilpailun ”suhdanteet” yhtäältä kavensivat ohjelmiston monipuolisuutta mutta toisaalta lisäsivät kanavien keskinäistä erilaisuutta, mikä viittaa siihen, että monipuolisuus reagoi herkemmin kilpailutilanteen kiristymiseen kuin erilaisuus. Tutkimusajankohtana vallinneessa kilpailutilanteessa kanavien ohjelmiston keskinäinen erilaistaminen näytti olevan kannattava strategia, vaikka monipuolisuudesta jouduttiinkin vähän tinkimään. Monipuolisuus ja erilaisuus eivät kuitenkaan olleet ainakaan vallinneessa kilpailutilanteessa vahvasti sidoksissa toisiinsa. Oletamme, että mittarien keskinäinen riippuvuus olisi ollut voimakkaampi, jos kilpailutilannekin olisi ollut kireämpi.

7.2 Toimilupapolitiikka ja monipuolisuus

Tutkimuksemme tulos näyttää tukevan van der Wurffin ja van Cuilenburgin (2001) johtopäätöstä, jonka mukaan kilpailu ja monipuolisuus eivät ole lineaarisesti riippuvaisia toisistaan. Heidän mukaansa maltillinen kilpailu rohkaisee monipuolisuutta, kun taas vahingollinen kilpailu – liian monta erityyppistä mutta samankokoista yritystä stagnoituneilla markkinoilla – kaventaa tarjonnan laveutta ja samankaltaistaa ohjelmistoja. ”Olosuhteissa, jotka suosivat maltillista kilpailua, monipuolisuus on vahvasti sidoksissa kilpailukäyttäytymiseen. Mitä vähäisempää kilpailu on, sitä enemmän yhtiöiden strategiat vaihtelevat ja sitä ’avoimempaa’ monipuolisuus on, ja päinvastoin”, he katsovat (van der Wurff ja van Cuilenburg, 2001, 225).

Tämän perusteella voimmekin allekirjoittaa heidän kolme viestintäpoliittista suositustaan (van der Wurff ja van Cuilenburg, 2001, 228–229):

- 1 Viestintää koskevan kilpailupolitiikan tulisi tähdätä ylläpitämään maltillista kilpailua toimialalla.
- 2 Kilpailu voidaan pitää maltillisena muokkaamalla toimialan rakenteellisia ehtoja.
- 3 Toimilupapolitiikka on tällaisen rakennepolitiikan keskeinen osa.

Analyysimme osoittaa, että Suomen yleisradiopolitiikka ei ole niinkään perustunut toiminnalliseen sääntelyyn, vaan sen pääjuonteena on myös 1990-luvun nopeiden muutosten aikakaudella ollut rakenteellinen sääntely, jonka vaikutus ohjelmistoon on ollut epäsuora. Tämän rakennepolitiikan keskeisenä osana on ollut toimilupapolitiikka, markkinoillepääsyn ehtojen tarkka punninta, mistä esimerkeiksi käyvät niin TV3:n toimilupataistelu vuonna 1986, Nelosen toimilupataistelu 1996 ja ensimmäisten digitaalisten tv-kanavien toimiluvat vuonna 1999. Päästämällä ensin markkinoille vain kaksi kaupallista valtakunnallista tv-kanavaa ja sitten selkeästi hillitsemällä mainosrahoitteisten digikanavien käynnistämistä valtioneuvosto näyttää suojelleen vakiintuneita toimijoita ja yrittäneen samalla säilyttää toimialalla vallitsevan kilpailun maltillisena (ks. myös Aslama ym., 2004b; Brown, 2003).

Neljän valtakunnallisen tv-kanavan järjestelmä näyttää analyysin perusteella toimineen

katsojien kannalta tyydyttävästi. Kaikki kanavat noudattavat enemmän tai vähemmän ”täyden palvelun” periaatetta ja nojaavat hyvinkin laveaan ohjelmatarjontaan. Uudet digitaaliset kanavat, jotka jäivät tämän tarkastelun ulkopuolelle, ovat puolestaan pääosin joko temaattisia tai kohde-ryhmäperusteisia (Aslama ja Wallenius, 2003). Vaikka yksittäisten digi-kanavien monipuolisuus ei FST:tä lukuun ottamatta ylläkään analogisten kanavien tasolle, niiden on ”vastaohjelmoinnin” ansiosta havaittu kyenneen marginaalisesti kasvattamaan suomalaisen televisiojärjestelmän monipuolisuutta mutta etenkin lisäämään tuntuvasti kanavien keskimääräistä erilaisuutta (Aslama ym., 2004b). Ainakin tältä osin myös digitaalisen television toimilupapolitiikka näyttäisi toistaiseksi palvelleen yleistä etua.

Voimmeko tämän perusteella sitten tehdä jonkinlaisen päätelmän siitä, miten ja kuinka paljon toimilupapolitiikalla lopulta on merkitystä? Markkinoille pääsy rajoittavalla politiikalla voidaan väittää olleen Suomessa merkittävä vaikutus siihen, että kilpailu toimialalla on säilynyt suhteellisen maltillisena. Se näyttäisi myös taanneen monipuolisen ohjelmatarjonnan ja katsojille suhteellisen kivuttoman siirtymän ”kaksoismonopolista” nykyiseen kanavamoninaisuuteen. Missä määrin suomalainen maltillisesti liberaali toimilupapolitiikka on ollut tietoisien markkina-analyysointitulosta, missä määrin taas vain perinteisen pragmaattisen edunvaalintapolitiikan jatketta, on kysymys, jonka pohtimisen jätämme toiseen yhteyteen. ■

LÄHTEET

- ALBARRAN, A. B.** (2002) *Media economics: Understanding markets, industries and concepts*. Ames: Iowa State University Press.
- ASLAMA, M., H. HELLMAN ja T. SAURI** (2004a) Does market-entry regulation matter? Competition in television broadcasting and programme diversity in Finland, 1993–2002. *Gazette: The International Journal for Communication Studies* 66 (2), 113–132.
- ASLAMA, M., H. HELLMAN ja T. SAURI** (2004b) Digitalizing diversity: Public service strategies and television program supply in Finland in 2002. *International Journal on Media Management* 6 (3–4), 152–161.
- ASLAMA, M. ja M. KARLSSON** (2001) Suomalainen tv-tarjonta 2000. *Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja* 41/2001. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- ASLAMA, M. ja M. KARLSSON** (2002) Suomalainen tv-tarjonta 2001. *Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja* 41/2002. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- ASLAMA, M. ja J. WALLENIUS** (2003) Suomalainen tv-tarjonta 2002. *Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja* 40/2003. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- BLUMLER, J. G.** (1991) In pursuit of programme range and quality. *Studies of Broadcasting* 27, 191–206.
- BLUMLER, J. G.** (1992) Vulnerable values at stake. Teoksessa Jay G. Blumler (ed.), *Television and the public interest: Vulnerable values in West European broadcasting*. London: Sage, 22–42.
- BRANTS, K. ja E. DE BENS** (2000). The status of TV broadcasting in Europe. Teoksessa Jan Wieten, Graham Murdock ja Peter Dahlgren (toim.), *Television across Europe: A comparative introduction*. London: Sage, 7–22.
- BROWN, A.** (2002) Different paths: A comparison of the introduction of digital terrestrial television in Australia and Finland. *International Journal on Media Management* 4 (4), 278–287.
- BROWN, A.** (2003) Technology-driven industry restructure: The case of terrestrial television broadcasting in Finland. *Business Research and Development Centre, Research Reports* B1/2003. Turku: Turku School of Economics and Business Administration.

- COLLINS, R.** (1994) *Broadcasting and audio-visual policy in the European single market*. London: John Libbey.
- COLLINS, R., N. GARNHAM ja G. LOCKSLEY** (1988) *The economics of television: The UK case*. London: Sage.
- DIGITA** (2005) Digiv.fi. www.digita.fi. Luettu 8.4.2005.
- DIMMICK, J. ja D. G. MCDONALD** (2001) Network radio oligopoly, 1926–1956: Rivalrous imitation and program diversity. *Journal of Media Economics* 14 (4), 197–212.
- DOMINICK, J. R. ja M. C. PEARCE** (1976) Trends in prime time programming, 1953–74. *Journal of Communication* 26 (1), 70–80.
- EINSTEIN, M.** (2004) *Media diversity. Economics, ownership, and the FCC*. London: Lawrence Erlbaum.
- FINNPANEL** (2004) Tutkimustuloksia. www.finnpanel.fi. Luettu 27.12.2004.
- GIBBONS, J. D.** (1993). *Nonparametric measures of association*. London: Sage.
- HELLMAN, H.** (1999) From companions to competitors: The changing broadcasting markets and television programming in Finland. *Acta Universitatis Tamperensis* 652. Tampere: University of Tampere.
- HELLMAN, H.** (2001) Diversity – an end in itself? Developing a multi-measure methodology of television programme variety studies. *European Journal of Communication* 16 (2), 181–208.
- HELLMAN, H. ja T. SAURI** (1994) Public service television and the tendency towards convergence: Trends in prime-time programme structure in Finland, 1970–1992. *Media, Culture & Society* 16 (1), 47–71.
- HELLMAN H. ja T. SAURI** (1996) Konvergens och mångfald i de finska TV-kanalerna: TV-reformens påverkan på prime time-programutbudet 1988–1995. Teoksessa Olof Hultén ym. (toim.), *Nordisk forskning om public service: Radio och TV i allmänhetens tjänst*. Göteborg: Nordicom, 101–120.
- HILLVE, P., P. MAJANEN ja K. E. ROSENGREN** (1997) Aspects of quality in TV programming: Structural diversity compared over time and space. *European Journal of Communication* 12 (3), 291–318.
- HUJANEN, T.** (2002) *The power of schedule: Programme management in the transformation of Finnish public service television*. Tampere: Tampere University Press.
- ISHIKAWA, S., T. LEGATT, B. LITMAN, M. RABOY, K. E. ROSENGREN ja N. KAMBARA** (1996) Diversity in television programming: Comparative analysis of five countries. Teoksessa Sakae Ishikawa (toim.), *Quality assessment of television*. Luton: University of Luton Press, 253–263.
- JYRÄNKI, A.** (1969) *Yleisradio ja sananvapaus. Tutkimus valtionvalvonnasta yleisradiotoiminnassa*. Helsinki: Tammi.
- KAMBARA, N.** (1992) Study on diversity indices used for programming analysis. *Studies of Broadcasting* 28, 195–206.
- KANGASPUNTA, S.** (2003) *Terveyskanavan tarina. Analyysi digi-tv:n ensimmäisestä vaiheesta*. Tampere: Tampere University Press.
- LAKI** televisio- ja radiorahastosta. 745/1998.
- LAKI** televisio- ja radiotoiminnasta. 744/1998.
- LAKI** Yleisradio Oy:stä. 1380/1993.
- LI, S. S. ja C. C. CHIANG** (2001) Market competition and programming diversity: A study on the TV market in Taiwan. *Journal of Media Economics* 14 (2), 105–119.
- LIIKENNEMINISTERIÖ** (1986) Liikenneministeriön esitys Valtioneuvostolle Oy Yleisradio Ab:n toimiluvan täydentämisestä uutta valtakunnallista televisiokanavaa varten. Muistio, 16.4.1986.
- LIIKENNEMINISTERIÖ** (1996) Toimiluvan myöntäminen valtakunnalliseen televisiotoimintaan tavanomaista analogista signaalia hyväksikäyttäen. Muistio, 23.9.1996.
- LIIKENNEMINISTERIÖ** (1999) Toimiluvan myöntäminen digitaaliseen televisiolähetystoimintaan. Muistio, 16.6.1999.
- LIN, C.A.** (1995) Diversity of network prime-time program formats during the 1980s. *Journal of Media Economics* 8 (4), 17–28.
- LITMAN, B. R.** (1979) The television networks, competition, and program diversity. *Journal of Broadcasting* 23 (4), 393–409.
- LITMAN, B. R.** (1992) Economic aspects of programme quality: The case for diversity. *Studies of Broadcasting* 28, 121–156.

- LITMAN, B. R. ja K. HASEGAWA** (1996) Measuring diversity in US television programming: New evidence. Teoksessa Sakae Ishikawa (toim.), *Quality assessment of television*. Luton: University of Luton Press, 203–230.
- LUKKARINEN, V. ja V. J. NURMIMAA** (1988) *Kun telkkari tuli Suomeen. TES-televisiotoiminnan historia*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- MCDONALD, D. G. ja J. DIMMICK** (2003) The conceptualization and measurement of diversity. *Communication Research* 30 (1), 60–79.
- MCQUAIL, D.** (1992) *Media performance: Mass communication and the public interest*. London: Sage.
- MYKKÄNEN, J.** (1995) Yleisradion strategiaselvitys: Radio ja televisio 2010. *Liikenneministeriön julkaisuja* 45/95. Helsinki: Liikenneministeriö.
- NAPOLI, P. M.** (1999) Deconstructing the diversity principle. *Journal of Communication* 49 (4), 7–34.
- NIEMELÄ, S.** (1993) Julkinen palvelu 1990-luvun viestinnässä. *Liikenneministeriön julkaisuja* 1/93. Helsinki: Liikenneministeriö.
- NIEMELÄ, S.** (2004) Julkisen palvelun televisio- ja radiotoiminta 2010. *Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja* 59/2004. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- OWEN, B. M. ja S. S. WILDMAN** (1992) *Video economics*. London: Harvard University Press.
- PAUKKU, E.** (2004) Yleisradio, julkinen palvelu ja sananvapaus. *Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja* 23/2004. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö.
- PICARD, R. G.** (1989). *Media economics: Concepts and issues*. Newbury Park: Sage.
- PORTER, M.** (1988) *Kilpailuetu. Miten ylivoimainen osaaminen luodaan ja säilytetään*. Espoo: Weilin+Göös.
- SALOKANGAS, R.** (1996) *Aikansa oloinen. Yleisradion historia, osa 2: 1949–1996*. Helsinki: Yleisradio.
- SAURI, T. ja R. PICARD** (2003) Mediatalous. Teoksessa Kaarle Nordenstreng ja Osmo A. Wiio (toim.), *Suomen mediamaisema*. 2. uudistettu painos. Helsinki: WSOY, 22–43.
- SORAMÄKI, M.** (1994) Yleisradio ja kilpailu 1990-luvun alun tv-toiminnassa. *Tiedotustutkimus* 17 (3), 33–44.
- SORAMÄKI, M.** (2004) *Informaatioyhteiskunnan teorit, politiikka ja sähköisen viestinnän todellisuus. Eurooppalainen näkökulma*. Tampere: Tampere University Press.
- TILASTOKESKUS** (2002) *Joukkoviestimet / Finnish mass media 2002*. Helsinki: Tilastokeskus.
- VALTIONEUVOSTO** (1999) Oy Ruutunelonen Ab:n toimilupa. VNp 267/33/99.
- VALTIOPÄIVÄT** (1998) Hallituksen esitys Eduskunnalle televisio- ja radiotoimintaa koskevaksi lainsäädännöksi. HE 34/1998 vp.
- VALTIOPÄIVÄT** (2002) Hallituksen esitys Eduskunnalle viestintämarkkinoita koskevan lainsäädännön muuttamisesta. HE 112/2002 vp.
- VAN DER WURFF, R. ja J. VAN CUILENBURG** (2001) Impact of moderate and ruinous competition on diversity: The Dutch television market. *Journal of Media Economics* 4 (4), 213–229.
- VIESTINTÄMARKKINALAKI**. 393/2003.
- WAKSHLAG, J. ja W. J. ADAMS** (1985) Trends in program variety and the prime time access rule. *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 29 (1), 23–34.

LIITE: Ohjelmistoa ja kilpailua kuvaavat mittarit.

Numero	Symboli	Sisältö	Kaava	Vaihteluväli	Selitys	Tulkinta
1a	H_{abs}	Ohjelmatarjonnan absoluuttinen entropia	$\sum -p_i \log_2 p_i$	$0 \leq H_{\text{abs}} \leq \log_2 N$	Jossa p_i tarkoittaa kunkin ohjelmatyypin osuutta ohjelmistosta	Mittaria tarvitaan ainoastaan suhteellisen entropian indeksiluvun laskemiseen
1b	H	Kanavan/systeemin monipuolisuus eli ohjelmatarjonnan suhteellinen entropia	$= \frac{H_{\text{abs}}}{H_{\text{max}}}$	$0 \leq H \leq 1$	Jossa $H_{\text{max}} = \log_2 N$ ja jossa N tarkoittaa luokittelussa mukana olevien ohjelmatyypien määrää	Mitä suurempi tunnustuvuus arvo on, sen monipuolisempaa on ohjelmisto. Arvo 0 tarkoittaa, että kaikki ohjelmat kuuluvat yhteen ja samaan ohjelmatyypin, kun taas arvo 1 kertoo ohjelmiston jakautuneen tasaisesti kaikkiin ohjelmatyyppeihin
2	D	Kanavan/systeemin erilaisuus eli missä määrin kanavien ohjelmatyypitarjonta eroaa toisistaan	$= \sum p_{A_i} - p_{B_i} $	$0 \leq D \leq 2$	Jossa p_{A_i} tarkoittaa kunkin ohjelmatyypin osuutta kanavan A ohjelmistossa ja p_{B_i} kunkin ohjelmatyypin osuutta kanavan B ohjelmistossa	Mitä suurempi erojen summa, sen erilaisempia kanavat ovat. Arvo 0 tarkoittaa, että kanavat muistuttavat täydellisesti toisiaan, kun taas arvo 2 kertoo, että kanavat tarjoavat keskenään täysin erilaisia ohjelmatyyppejä
3	HHI	Kilpailun voimakkuus (markkinoiden keskittyminen)	$= \sum m_i^2$	$0 \leq HHI \leq 1$	Jossa m_i tarkoittaa yleisradioyhtiön i katsojasuutta	Mitä kovempaa kilpailu markkinoilla on, sen pienempi on HHI:n arvo. Arvo 1 tarkoittaa, että toimialalla vallitsee monopoli, kun taas 0 viittaa täydelliseen ja siten erittäin ankaraan kilpailuun.